

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 118 1997

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Redaktionen tackar de professorer i ämnet som verkat som referenter under en tvåårsperiod:

Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Eva Hættner Aurelius, Ulla-Britta Lagerroth och Thure Stenström.

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows, Word for DOS eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-12-x

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1998

påpekandet att noterna ”innehåller en stor del av denna boks resonemang” också angeläget. Min kritik mot att framställningen alltmer övergår till att bli av skönlitterär karaktär skulle ju bli mindre pertinent om noterna på sedvanligt sätt tjänade till att upprätta nödvändiga referenser till källor och övrig forskning. Och visst: i noterna vidgas perspektiven, där blickas ut över de nationella gränserna. Där uppenbarar sig bl.a. de viktiga ledstjärnorna idéhistorikern Robert Darnton och socialantropologen Clifford Geertz. Men hade deras metoder och förhållningssätt, som ju i högsta grad inspirerat Christensson, diskuterats i den löpande framställningen hade kanske också läsaren bättre förstått hans framställningssätt. Det är alldeles klart att Geertz ”thick description” är en av de hörnpelare mot vilka Christensson lutar sig, när han med vällustig detaljrikedom lever sig in i tid och miljö. För en grundlig och förtjänstfull genomgång av den forskningstradition som Christensson ansluter sig till får man nu gå till hans egen artikel ”På spaning efter den svenska upplysningen” (*Häftan för kritiska studier*, 1992:1). Här finner man den forskningsöversikt som avhandlingens läsare förgäves letar efter. (Se också Jakob Christensson, ”Clifford Geertz – en antropolog för historiker?”, *Häftan för kritiska studier* 1991:3) På grund av att annan forskning – samtidig och pågående, svensk och internationell – så sällan tas med i Christenssons resonemang får man lätt uppfattningen att hans förhållande till annan forskning är problematiskt.

Christenssons avhandling har fått en synnerligen tilltalande utformning med hårda pärmar, högklassigt papper, vacker typografi, och inte minst viktigt, ett slösande rikt och intressant bildmaterial. Även på den punkten visar sig Christenssons avhandling skilja sig från mängden. Men något måste ha fallerat vid upprättandet av personregistret. Där fattas ett häpnadsväckande stort antal. Om det finns en urvalsprincip bakom personregistret borde denna naturligtvis ha klargjorts för läsarna.

Jag har här diskuterat Christenssons avhandling utifrån den gängse avhandlingsnormen. Att hans avhandling skiljer sig från denna på väsentliga punkter har framgått. Jag menar dock inte att ett normbrott i sig måste ses som något negativt. Men det är viktigt att det diskuteras och granskas för att det ska stå helt klart vilka konsekvenser det får. Min genomgång har hittills begränsat sig till att påpeka de förkluster jämfört med en konventionell vetenskaplig skrift som Christenssons nyorientering i det här fallet medfört. Att det också finns fördelar är klart. I en tid när den svenska historievetenskapen ofta kritiserats för att vara otillgänglig och en angelägenhet för de redan initierade, då Herman Lindqvists populariseringsraseri mera bidrar till att resa en

barriär mellan fackfolk och allmänhet än att få till stånd det offentliga samtalet om historien, borde kanske en avhandling av detta ovanliga snitt hälsas med tillfredsställelse, inte minst därför att den engagerar genom sin subjektiva framställning.

Därför menar jag att det misslyckandets tema som som går igenom avhandlingen (Gjörwells misslyckade förläggarsprojekt, Nordenskjölds misslyckade livsprojekt och Kullbergs misslyckade anpassning till sin tid) inte bör ses som signifikativt för avhandlingen. Mätt utifrån den konventionella måttstocken håller den inte måttet på alla punkter men den är spännande, infallsrik och välskriven.

Christensson är en utomordentligt välorienterad arkivforskare. Utifrån de verkliga arkivdjupen har han hämtat upp fångslande material som han presenterat på ett sätt som åskådliggör begreppet den levda historien. Att sedan den svenska upplysningen inte lät sig fångas i svansen i den här omgången får man som läsare försöka ha överseende med. Så många märkvärdiga bekantskaper har etablerats, så många åsikter, tankar och funderingar har korsats i ett samtal, oftare privat än offentligt, att det räcker mer än väl för att i en ny omgång starta jakten på upplysningen. Och det är i sig en förtjänst som knappast kan övervärderas!

Margareta Björkman

Bo Georgii-Hemming, *Träd. Ett försök till lacansk läsning av Walter Ljungquists berättelser, särskilt Jerk Dandelinsviten*. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 33) Uppsala 1997.

Walter Ljungquists (1900–1974) rika och mångfacetterade författarskap har märkligt nog tidigare blott ägnats en enda avhandling: Bengt Nermans *Den skapande processen* (1976), vilken belyser Ljungquists verk fram till 1938. Nermans verk bygger på omfattande manuskriptstudier, samling av annat relevant material samt ett långt vänskapsförhållande med Ljungquist.

Bo Georgii-Hemmings doktorsavhandling *Träd* är ett arbete i en helt annan genre, nämligen ett försök till psykoanalytisk läsning av Walter Ljungquists ’oeuvre’, särskilt Jerk Dandelinsviten. I motsats till Nerman följer Georgii-Hemming författaren ända fram till *Sörj dina träd* (1975). Georgii-Hemmings metodiska fundament är dels Atle Kittangs Hamsunbok *Luft, vind, ingenting* (1984), dels en handfull texter av Jacques Lacan. Hjälpmedel är en uppsats av René Rasmussen om psykoanalys och textanalys och några lacantillämpningar, t.ex. Shoshana Felmans studium av E. A. Poe.

Bo Georgii-Hemming tar avstånd från Nermans teori om Walter Ljungquists ”självanalys” inför den litterära marknaden. Nerman hävdar att Ljungquist försatte

sig i en talposition som liknar den terapeutiska; Ljungquist söker kontakt med en inre röst som han känner igen som moderns. Redan i berättelsen "Jan Gunilla och hästarna" arbetar han således med kvinnlig berättaridentitet. Enligt Nerman "stämmer allt" när Ljungquist i en framgångsrik självanalytisk och självgestaltande process "blev ett med sitt eget tal, fann sin egen röst".

Georgii-Hemming polemiserar mot Nermans tanke att Ljungquist *skriver fram* "sitt eget subjekt" (s. 10). Texten är i stället en objektiv struktur med subjektiva inslag: "en psykisk instans vars bas är skriften" (s. 8). "Vi känner igen texten som vi känner igen en skapande människa" hävdar avhandlingsförfattaren (s. 9).

Georgii-Hemming väljer att bortse från antroposofin och framhäver i stället det experimentella draget och iscensättningen av existentiella problem i Ljungquists text. Utifrån gestalter, motiv och tematiska mönster söker han (med stöd i Kittang) lyfta fram ett blott delvis synligt inre sammanhang.

Lacans Schema L och Schema R är särskilt viktiga i *Träd*. Schema R förklarar det Imaginära, det Symboliska och det Reala. Den nedskrivna (Ljungquist-)texten står på ett paradoxalt sätt i kontakt med 'det Reala'. Stabiliteten i subjektets struktur hävdas bero på försvar mot det Reala. Den lacanska fyrkanten MimI presenteras som ett möbiusband. Essentiella lacantexter är föreläsningarna i Rom 1953 och vid Sorbonne 1957. Berättandets begär är en term Georgii-Hemming återkommer till.

Lacan hyser tilltro till Ordet. Han har mer än andra psykoanalytiker betonat att människan är språklig. Schema L jämför den vetenskapliga diskursen med hysterikernas. Även Althusser och Foucault bejaktar i princip att 'det Omedvetna' kan studeras i upprepningar.

En allmänt bekant skillnad mellan Freud och Lacan är att analytikern hos Lacan inte *vet mera*; han intar *en annan position*, vilken därmed kan komma att påminna om den poetiska ingivelsen. (Bland återopade freudtexter märks dock *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten* och *Jenseits des Lustprinzips*.)

Det Symboliska instiftas med Faderslagen: Le Nom du Père eller le non-du-père. Insikt om åtskillnad, fjärande och död är nämligen grundläggande för Lacan. Georgii-Hemming refererar Shoshana Felmans diskussion av Lacans analys av Poes "The Purloined Letter" i avhandlingen. Hon diskuterar där bl. a. relationen mellan Marie Bonapartes analys av Poes novell och Lacans. För Lacan handlar det om skillnad, inte identitet, om signifiant, inte signifié, om position, inte om diagnos, om allegori över det poetiska skapandet, om textualitet. Det gäller för lacanianen att formulera en fruktbar fråga, inte att introducera nya element utifrån.

Lacan söker subjektets verklighet bortom språkbarriären. Det finns ett djupt samband mellan dödsdrift och

tal; döden är närvarande som gräns i Heideggers mening, Död och liv betingar varandra. "Gapet mellan språket, det Symboliska, och det Reala kan aldrig överbryggas, men i döden är skillnaden upphävd"; symbolen är ett mord på tinget. Språket är signifianternas rörelse på ytan av en torus.

Det ges inget jungfruligt första element, utan allt är redan psykiskt investerat och laddat med mening. Iterationerna och språket hos Ljungquist är minst lika viktiga som intrigerna. Sanningen finns inte som verklighet, utan i orden. Vi kan inte ställa oss utanför språket, bara se det inifrån. Olika signifiante kan ha samma signifié. Olika signifiéer kan ha samma signifiant.

När människan går in i den Symboliska Ordningen innebär det i lacanskt perspektiv att den primära klyftan hävdas existera i språket; begäret driver talet och skapandet och könen skiljs åt på språkliga grunder. Signifién glider undan och under signifiante. Tiden skapar lineariteten.

Ljungquists texter är "på en gång kontrollerande och utgivande". "Jag vill med Lacan hävda att det som träder fram är något annat, en ny struktur, ett subjekt som inte är Walter Ljungquist" skriver Bo Georgii-Hemming (s. 55). Metoden innebär att "[l]äsningen av Walter Ljungquists alla berättelser, sönderdelningen av dessa och sammansättningen till andra strukturer ger 'Texten'" (s. 57).

Bo Georgii-Hemming utlovar att visa oss dialogen Jerk/Paula hos Ljungquist som den talande skrift Lacan behandlar i *Encore* (1975). Manlig och kvinnlig begärsposition illustreras genom ett diagram på s. 25.

Fråga inte vad något betyder, utan på vilket sätt något betyder! Bo Georgii-Hemming vill undersöka Ljungquisttexten med avseende på sådant som ständigt återkommer. Texten avslöjar sig i obetydligheterna, i selektion och kombination.

Walter Ljungquist är som alla berättare "fången i spelet med det omedvetna" (s. 41). Textanalytikern dras själv in i den psykoanalytiska processen genom motöverföringen. Ett språkssystem är mångtydigt i motsats till ett signalsystem. Texten förför; man riskerar att dras in i dess neurotiska spel – d.v.s. att begå ett positionsfel.

Jerk Dandelinserien skulle, enligt en essä av Ljungquist i *Antropos* 1961, omfatta 12 böcker; 2 förblev oskrivna. Georgii-Hemming betonar att den skapande processen aldrig avstannar; "[d]riften alstrar ett berättarflöde som bildar strukturer" (s. 20). Iterationen lanseras som term; den betyder i avhandlingen närmast "upprepad psykisk struktur" (s. 20).

Det verkanalytiska partiet av avhandlingen inleds av ett antal nedslag i Ljungquists nio tidigaste berättelser. Eftersom Georgii-Hemming betonar de element som är viktiga för hans fortsatta framställning finns skäl att något detaljerat referera hans iakttagelser. I *Ombytte*

av *tåg* granskas hon/han-strukturen och symboler som huset och trädet. Huset rymmer en hemlighet som aldrig uppdragas och betraktas som ett symptom, inte en metafor. I *Slakten står på trappan*, som tidigare underskattats, p.g.a. avsaknaden av bestämd huvudperson, betraktas varje människa som ett blad på trädet. Här möter vi också en gestalt som fungerar som vad avhandlingsförfattaren kallar ”en hamsunsk sond”.

I *En dörr står på glänt* tematiseras bl.a. sveket – den döde mannen som gav bort ringen till barnet som inte förstod, eller de vuxna som hela tiden sviker. Vad gäller *Resande med okänt bagage* fokuseras ’gjentagelsen’. Berättandet innebär ”en möjlighet att hantera rädslan” (s. 70). I samband med *Vandring med månen* fokuseras längtan efter tillfällig utjämning mellan utlevelse och kontroll. Gud deltar i ett slags ”ménage à trois”. Begreppet ’den Andre’ diskuteras. Det är i det imaginära registret som aggression, rivalitet och primär narcissism hämtar energi. De fiktiva gestalterna Pia och Dan ses som aspekter av samma person.

Vinterskildringen *Vägskäl* är ”en undersökning av konstnärskapets villkor” och ”ett försök med en ’manlig’ begärposition” (s. 79). Ljungquist gestaltar här ett försök att harmonisera kvinnligt/manligt inom samma människa

Sju roller söker en författare i romanen ”Terra incognita” i *Azalea* från 1948. John Karlzéns redan av Ljungquist diskuterade ”symboldemaskering” debatteras även i *Träd*. *Azalea* är en kvinnlig Kristus med maskulina drag. Metaforen är enligt Lacan ett symptom på slavarbete under metonymin. Berättandets begär har kvinnlig struktur, det är begäret efter jouissance. Den ena berättelsen uppträder efter den andra. *Azalea* tolkas som ett böjningsmönster för hela författarskapet., som en metaroman. I *Azalea* söker rollerna sin författare, medan i *Nycklar till okänt rum* författaren söker sina roller.

Andra kapitlet, ”De första”, innehåller en utförlig analys av tre böcker: *Revolt i grönska* (1951), *Liljor i Saron* (1952) och *Kammarorgel* (1954). De skildrar enligt Georgii-Hemming subjektets tillblivelse ur en medelålders människas perspektiv. Jerk Dandelin söker sin förlorade identitet och får några viktiga ledtrådar. Böckerna i biblioteket liknar Jerk själv och hans liv: de som skulle behövas finns inte där. Konstellationen ung man / gammal kvinna etableras. Georgii-Hemming skriver: ”Det är tydligt att ’Texten’ söker sig tillbaka till en ursprunglig svår situation i puberteten. Det är där något finns som borde göras om. Berättelserna närmar sig detta på flera olika sätt. Dels tas tonären om flera gånger, dels mynnar hela berättelsen ut i en skildring av [Jerks barn- och ungdomsår] i de tre sista romanerna. *Sörj dina träd* (1975) kan man se som en gestaltning av en tragisk resignation: ’gjentagelsen’ är inte möjlig, men bristen kan inses och sörjas.” (S. 107 f.)

Revolt i grönska tolkas som konfrontationen mellan den vuxne författaren och tre olika unga aspekter av honom själv, Viveka, Göran och Erhard, som Georgii-Hemming gärna tolkar som spänningar inom en och samma människa. Analysanden ställer krav på förutsättningslös kärlek. Det som kommer i dagen i analysen är med Svein Haugsgjerds ord ”någonting annat som hittills varit okänt, nämligen begäret, som det kommer till orda i det omedvetnas tal”. Ett viktigt tema kan inringas här av Georgii-Hemming: *hos någon har kravet på ovillkorlig kärlek inte tillgodosetts* (s. 110).

Cecilia Quarforts berättelse i *Kammarorgel* rör sig framåt i tiden. Bilden av fadern förstörs genom hans otrohet och samtidigt fjärmas Cecilia från modern. Cecilias berättelse handlar om hennes nederlag som människa; hennes barn är resultat av övergrepp, kränkning- ar. ”Någon dör för att någon annan skall leva” (s. 145). Jerk dras till Lisbeth, hustru till författaren Tom Fontanell. Gunilla Gode, konstnären som inte hittar sin identitet och söker måla fram sig själv, ger Jerk en krollilja. Att Jerks biologiska farfar tycks vara någon annan än han trots får avhandlingsförfattaren att aktualisera Freuds hittebarnsfantasier.

I kapitel tre, ”Det andra”, fokuseras *Brevet från Casper* (1955) och *Paula* (1956). Georgii-Hemming gör en innehållsgenomgång för att visa iterationer av motiv och tematiska mönster. Schema L användes för att visa hur Ljungquist författat den fiktiva personen Erika som håller upp en spegel mot Jerk som beskriver henne. Därefter hävdas att en delberättelse ”inte kan fastställas med hjälp av något bestämt, underliggande meningsinnehåll”, utan blott bestämmas ”i relation till andra berättelseelement”. Vad som berättas betyder mindre än själva anordningen av berättelsens element. *Brevet från Casper* innehåller till tredjedelen Claes Jespers brev till Eugen. Eugen vet inte om han är son till en mördare eller till en mördad. Berättandet betraktas som perverst: förträngt material sipprar in i medvetandet. Nittonåringens förhållande till en kvinna i föräldragenerationen (s. 168 f.) förebådar relationer i senare verk. Försök att bemästra skuld känslor inför problem av incestuös natur skildras. Gåtorna från barndomen förblir gåtor, men de ändrar karaktär. Iterationen ses nu som försvar mot glömskan

Paula är en växelsång mellan Jerk och Paula i 118 sekvenser eller 7 kapitel. Avhandlingsförfattaren vill se Jerk och Paula som sidor av en och samma person. Berättartekniken i romanen är egendomlig. Resultat av händelser skildras före händelserna själva: ”Denna fram- och återgående rörelse i tiden är ett sätt att väva verklighet som är säregen för Walter Ljungquist. Det är ett paradoxalt sätt att försöka behandla tiden som ett rum, som om döden inte fanns, som om ’gjentagelsen’ vore möjlig”. (S. 178.) Flickan Toras livshistoria belyser intrigen

underifrån: ”Den manifesta berättelsen framställer Tora som en projektion av Paula så mycket att hon nästan inte finns” (s. 202). Tora är ”den mörka spegel i vilken Paula måste se sig själv, hävdar Georgii-Hemming (s. 204).

I *Ossian* (1958), en berättelse med sentensartad karaktär, följes Ossians liv från vaggan till graven. I kapitel fyra, ”Fadermordet och moderförlusten” noterar Georgii-Hemming att Dandelinmotiv som övergivandet, sveket, överfallet, konstnärsrollen, fadermordet och den omöjliga kärleken alla finns med i boken. Ljungquist har själv betonat att *Ossian* är ett porträtt, inte ett språkrör. (Jerk Dandelin har f.ö. 1951 flyttat in i *Ossians* hem.) Överföring, motöverföring och spegelmekanismer är viktiga begrepp i Georgii-Hemmings analys. Det ”går inte att bortse från att strukturen berättar mer än de händelser den förmedlar” (s. 216). Ljungquists sätt att berätta är distanserat och författarnärvaron är stark.

I *I Stormen* förkastar Jerk den kvinnliga begärpositionen inom sig. Berättelsen har en egendomlig struktur. Den utgöres av Jerks ursprungliga berättelse belyst av medpatienten Brunos marginalanteckningar och Jerks kommentarer 16 år efteråt. Berättandets villkor formuleras av Walter Ljungquist: ”Att mena ett och skriva något annat men (förlåt) ändå avse det första, det är ett sätt att förbinda den såriga verkligheten med svalt lindrande ord och göra den uthärdlig” (s. 246). Bo Georgii-Hemming jämför med Lacans ”Man menar alltid något annat än det man säger” (ibid.). Bruno blir en delaspekt av Jerk (s. 250).

Dispositionen av kapitel fem ”Encore” som behandlar *Källan* (1961), *Erika, Erika* (1963) och *Väggarna har ögon* (1965) är följande: a) innehåll b) psykoanalytiska strukturer c) detaljer. De tre verken ”avtäckar inte ett trauma i sig”, men de befinner sig ”så nära man kan komma den nya, konstruerade sanning som psykoanalysen syftar till” (s. 266).

Lacans seminarium *Encore* (1975) anföres på s. 276 och tre begärformer – omätliga begär som gör att harmonieringen manligt/kvinnligt misslyckas – diskuteras på s. 277:

1 – l’objekt a = klyftan, hålet i det Reala, bristen, det odefinierbara

2 – $S(\mathcal{A})$ = det otänkbara; objektet som pekar på den orimlighet kring vilken den symboliska ordningen är strukturerad.

3 – ϕ = det orimliga; den obönhörliga uppenbarelseformen för det Reala i det imaginära.

Erika och Jerk ses som parallellgestalter; det talas om författande i berättelserna, om att få ord och ting att stämma överens.

Sörj dina träd och *Dam i svart*. analyseras i kapitel sex, ”Avslutning – En infattning”. Här behandlas jagspieglingarna och Dödens närvaro samt teman som ’trädet’, ’huset’, och ’sveket’. *Sörj dina träd* handlar om Paula och pensionatet Lugnet 1943–49, men är berättad

1972, alltså nästan ett kvarts sekel efter Paulas död. Den utgöres av citat ur Paulas aderton dagböcker med vaxdukspärmar. Paulas relation till Jerk återges genom den döda Paulas ord. Genom Paula varseblir andra personer det gåtfulla i sig själva. Paulas anteckningar gäller ofta Jerk Dandelin och vad han skrivit. ”Allt är masker, enligt Lacan. Vi är våra masker, säger Sartre.” (S. 339.) Jerk går till rätta med sig själv och sitt författarskap som Paula (s. 355). Jerk sviker sin lille son Tryggve som han själv blivit sviken. Paula dör i cancer och läser medan hon är sjuk Shakespeares *Stormen* för pensionatsgästerna. Georgii-Hemming diskuterar förbluffande utförligt mottagandet av *Sörj dina träd* (t.ex. en misslyckad BLM-recension).

Georgii-Hemmings slutsats lyder:

Jag anser mig ha visat att ’Textens’ projekt är att undersöka hur balansering av ’kvinnlig’ och ’manlig’ begärposition, inom samma subjekt, kan gå till; att visa att det är den enda imitation av fullhet som är möjlig. Med exemplen Gunilla, Claire, Paula, försöker ’Texten’ finna en formel för jämvikten, men misslyckas.

Sörj dina träd visar att den enda möjligheten hade varit en rörlig jämvikt, en ständig växling av positioner.

Allt faller samman. Begäret slocknar och Jerk lägger ett rött lönnlöv på Paulas bröst.

*

Som helhet fungerar avhandlingen dels som en utläggning av Ljungquists författarskap, dels som en utläggning av vissa lacanska och freudianska begrepp, vilka i de flesta fall omsorgsfullt utredes. Ordförklaringar längst ned på sidorna underlättar läsningen för den oerfarne. Referaten ovan har förhoppningsvis gjort tydligt att koncentrationen i *Träd* i mycket hamnar i personkonstellationerna i romanerna.

Ett problem i *Träd* är de alltför skrymmande referaten som varken gagnar den som läst eller den som inte läst böckerna. Tyvärr blir denna svaghet allt mer markant ju längre avhandlingen framskrider. På s. 174 heter det att handlingen i Paula förutsätts bekant, men icke desto mindre kommer ett långt innehållsreferat av romanen som dominerar kapitlet; något liknande gäller referaten av *Ossian* på s. 205–213, av *I Stormen* på s. 235–245, av verken i kapitlet ”Encore”, omkring s. 290, och av *Dam i svart* och *Sörj dina träd* på s. 319–361. Georgii-Hemming reducerar det ibland överrika Ljungquistska stoffet radikalt i syfte att presentera huvudkonflikterna, men ibland så att spännande aspekter försvinner och referatet ändå trots omsorgen blir missvisande. Sedan det i Georgii-Hemmings projekt väsentliga vaskats fram likt guld ur sanden, saknas tillräcklig plats för analys. Summariska referat och ett släkträd över de fiktiva karaktärerna hade räckt.

Georgii-Hemmings inställning till det biografiska är något ambivalent och kunde ha diskuterats. Varför tar boken inte mer konsekvent fasta på biografiska detaljer, när nu vissa ting tycks legitima? Exempel är Ljungquists starka omedvetna försvar vad gäller *Ossian* (se s. 207), operationssymptomen (s. 103) och diagnosen på Walter Ljungquist: "hysterikerns paradoxala begär efter ett omedvetet en härskare, den Andre – som han själv kan behärska" (jfr. s. 38 f.). Avhandlingsförfattaren inser att *Sörj dina träd* upprepar gamla mönster, men funnes här inte ett intressant förhållande till det självbiografiska att ta fasta på eller polemisera mot? Jag tror även att en mer utförlig diskussion av kritiken av *Ossian* (s. 206) kunde ha varit på sin plats.

Något gåtfullt är också Georgii-Hemmings avståndstagande till hermeneutiken ("Jag söker inte [...] som i hermeneutisk tradition [...] delarnas överensstämmelse med det hela", s. 7), som uppenbart uppfattas så att den tycks olovligt harmonierande. I själva verket visar formuleringar som "medvetenhet om subjektiviteten och en noggrannhet i bedömningen av graden och kontrollen" (s. 55) att Georgii-Hemming står den hermeneutiska strömningen närmare än vad han tror. Ytterligare ett exempel på hermeneutisk metod återfinnes på s. 137: "Det är samma element i berättelserna som skiftas runt, men de är många. Kombinationsmöjligheterna är stora, men strukturerna speglar varandra: sondöttrar blir dotterson". Ett exempel på tolkning i hermeneutisk anda återfinnes på s. 120: "Måsskrattet löser ut reaktionen på såret i barndomen samtidigt som händelserna upprepar det tidigare mönstret".

Avhandlingsförfattarens textteori förblir något oskarp i konturerna: "Texten är inte ett objekt utan en objektiv struktur med subjektiva inslag." (S. 8.) Längre ned på samma sida betraktas författar-läsarrelationen som "en psykisk instans vars bas är skriften". Senare hänvisas till Montaignes projekt, där det "med nedtecknandet under läsarens blick – med den levande åskådaren som förmedlare – sker en förvandling av skriften" (s. 9). Jag får helt enkelt inte klart för mig vilket textbegrepp avhandlingen arbetar med.

Med rätta polemiserar Georgii-Hemming mot det nermanska betraktelsesättet, att Ljungquist skulle skriva fram "sitt eget subjekt" i sina böcker, men hans argument – att det nära samband som Nerman förutsätter skulle omöjliggöras av de psykiska försvaren – finner jag föga hållbart: "För att kunna hantera verkligheten tvingas vi upprätta försvar som är så starka att det kontrollerande medvetandet inte samtidigt kan vara det kontrollerade" (s. 10). Kunde det tvärtom inte göras till en poäng att en författare 'skrev fram' psykiska försvar i en text?

*

Avhandlingens centrala del utgöres av presentationen av Lacan. Georgii-Hemming tillämpar Lacan "som om 'Texten' var analysanden" (s. 33). Tekniken kan leda till en vilseledande hypostasering. Diskutabla citat är till exempel: "Den aggression som 'Texten' visar är slavens dödslängtan" (s. 35) och "Man skall helst inte läsa ut kapitlet" (s. 36). Ibland fungerar dock metaforen bättre: "Svagheter och barnsligheter skall man vara uppmärksam på" (s. 37). "Texten" vill ändra något i det förflutna" (ibid.).

Att 'Texten' har en relation till subjektet innebär förvisso att den "uppvisar alla de delar som kännetecknar en psykoanalytisk process: fallberättelse, fantasm, dröm och överföring" (s. 33). Ja visst gör den det, men det intressanta är ju *hur*. Min huvudinvändning riktas mot avhandlingens påstående att 'Texten' skulle vara "levande"; den är ju tvärtom död i den meningen att den är fixerad, iakttagbar och möjlig att studera.

Däremot instämmer jag i de väsentliga påståendena att motstånden kan studeras som "förhållandet mellan det som sägs och det sätt på vilket set sägs" och "på vilket sätt [texten] betyder något" (s. 34).

Ytterligare en omständighet som gör den mimetiska relationen 'Texten'–subjektet problematisk tydliggöres i följande citat: "Det gäller att komma ihåg att det inte är 'Textens' intellektuella förmåga som skall analyseras. 'Textens' möjligheter att se in i och förstå sig själv är inte bättre än våra." (S. 35.) Nej, kanske inte, men man kan inte bortse från dem.

Textens relation till 'det Omedvetna' synes mig oklar. Berättelsen *Farväl sommar* säges försöka "hantera konflikten eller konflikterna, de kan vara flera och inre och omedvetna" (s. 72). Var är det Omedvetna i berättelsen?

Georgii-Hemmings "Lacancorpus", d.v.s. hans urval lacantexter, är i sig en fungerande intertext, vilket ger goda auspicier. Det är inte nödvändigt att dra in Lacans hela författarskap för att framgångsrikt analysera romaner.

Vad gäller relationen mellan Lacan och Ljungquist är jag dock av annan uppfattning än avhandlingsförfattaren. Georgii-Hemming skriver: "Precis som Lacan tror Ljungquist på ordens förmåga att skapa verklighet" (s. 54). Själv finner jag snarast en oöverbyggbar klyfta mellan de båda ideologierna: Lacans knivskarpa analys och omstrukturering står i kontrast till Ljungquists harmonierande och ibland sentimentala diskurs.

Utifrån Georgii-Hemmings Lacancorpus har jag svårt att förstå varför han inte gör mera av "berättandets begär" (s. 11) eller "driften alstrar ett berättarflöde som bildar strukturer" (s. 20). Alltför sällan beaktas detaljerna i berättarflödet. På s. 193 hävdas att "Texten har egna mönster", en synpunkt som kunde ha utvecklats.

Begreppet iteration definieras exemplariskt på s. 20 och man hade gärna sett att avhandlingsförfattaren hade utvunnit essensen ur det, nämligen att tematiska möns-

ter kan upprepas *på olika sätt* i verket, t.ex. som metafor och som konstellation.

Georgii-Hemming avstår från att kommentera vissa tydliga drag i Ljungquists text. Jag anför ett resonemang på s. 140: "Idén med Jerk och Tom som olika aspekter av samma individ får stöd av det Topsy säger: 'Jag tänkte att Jerk skulle bära mig, men jag tänkte fel namn. Ni borde vara en och samma person. Det skulle göra allting enklare. Ett tag tyckte jag att ni var det.' (*Kammarorgel*, s. 264)" Att Jerk och Tom är olika aspekter av samma person säges alltså uttryckligt av Ljungquists fiktiva karaktär Topsy i romanen. Vore inte detta en ytterst viktig poäng att notera i en Ljungquistanalys? Dessa ständiga försök till självförståelse, såväl hos enskilda fiktiva karaktärer som hos berättarstämman i romanen är ytterst väsentliga och relevanta inslag i Ljungquists romaner. Redan i romanverket framgår mycket som vanligtvis kvarstår för uttolkaren att redogöra för, t.ex. att Paula i romanen med samma namn blir argsint (hon förolämpar Jerk) och till sist går in i en psykos.

Eugen i *Brevet från Caspar* känner sig som "en övergiven, kvarbliven, överlevande figur i epilogen till en gammal roman där alla dött eller skingrats åt olika håll" (s. 172). Georgii-Hemming framhåller att gåtorna från barndomen förblir gåtor, men ändrar karaktär och att Ljungquist talar om tolkningar på tolkningar som spänner ett allt tätare när omkring hemligheten. Markerandet av en 'hemlighet' redan i romanen som primärtext är intressant, i synnerhet för en psykoanalytiskt inriktad forskare.

Ett citat ur *Ossian* kommenteras med Lacans "je pense où je ne suis pas, donc je suis où je ne pense pas": "vi kan tänka och tänka och snoka och snoka, men vi kan inte hitta själva livsgnistan, ty det är ju just den som vi snokar och tänker med. Vi söker med det som vi söker efter". (S. 218.) Detta är alltså Ossians ord, Ossians, som inte ens är ett språkrör för Ljungquist, utan ett porträtt. Om denna långtgående 'självförståelse', inte hos författaren som kommenterar sina verk, utan faktiskt hos och i 'Texten', och dess förhållande till Georgii-Hemmings egen lacanska läsning hade diskuterats, skulle hans analys ha blivit ännu mera givande.

Kopplingen till Lacan i de litterära analyserna är ofta alltför enkel och oproblematiserad. Om de tre berättelser som ligger till grund för *Encore* skriver Georgii-Hemming att de inte avtäcker "ett trauma i sig, visar inte verklighetens sanning, men kanske [är de] så nära man kan komma den nya, konstruerade sanning som psykoanalysen syftar till" (s. 266). Man får ett intryck att Georgii-Hemming vill *närma* Ljungquists egen text till Lacan: "Här är han [Ljungquist] nära det som Lacan kallar sanningen: en konstruerad berättelse i analysen, som subjektet kan anta, som kan lätta på och ändra försvaren" (s. 284).

Referat blandas med tolkning på ett sätt som tyvärr kan bli lätt för eventuella belackare att parodiera, t.ex. följande citat från analysen av *Kammarorgel*: "Äntligen kommer Cecilia ner från övervåningen och intar den Andres plats: det är från henne signifianterna flödar. Hon talar till Jerk i honom själv som från en annan plats. Det är en bild av överföringen i analysituationen" (s. 143). Något liknande gäller *Brevet från Caspar*: "Hon berättar om ett misslyckat försök till installation i det Andra och reaktionen på detta. Ingen fick någonsin komma in i Claes Jespers hus" (s. 170). Ett tredje exempel: "Nu förkastar han 'Faderns lag' och det ger ett stort hål i den Symboliska Ordningen" (s. 293).

En parodisk tillspetsning av dylika påståenden skulle kunna utmytna i påståendet: Ljungquist har, liksom Lacan, insett *Sanningen*.

Under avhandlingens gång tenderar tillämpningarna av Lacan att bli allt mer kortfattade, allt mer schematiska och att allt mer inskränka sig till konstellationer av fiktiva karaktärer. Redan på sidan 127 hänvisas till Lacan, när det gäller vårt behov av att bli bekräftade, som vore han den förste som betonat detta. Att Huset (s. 130, s. 186) kopplas till 'det Omedvetna' är en annan kliché.

"Subjektet struktureras av motstånden mot den djupa, oförmedlade – omöjliga – insikten om det skoningslösa drivandet mot döden, av drifterna. Det Reala är ingenting som kan inses, men fungerar som hinder, som barriär. Våra fantasmer i det Imaginära och våra sinnbilder i det Symboliska stöter emot och måste stötta det Reala." (S. 191.) För dylika iakttagelser krävs knappast Lacan.

Ett besläktat problem är en tendens till snabbhet i formuleringar över huvud. Ett exempel: "Den eviga upprepningen visar den eviga längtan efter en lugn insikt i tillvarons mening, en förståelse av sambanden mellan himmel och jord, det nätverk där vi måste finnas" (s. 59). Här blir resonemanget alldeles för elliptiskt. På sidan 79 noterar jag såväl *expressfart* i resonemanget som *ytlig* lacanapplikation: *Vägskül* är "en undersökning av konstnärskapets villkor" och "ett försök med en 'manlig' begärposition". Om samma roman heter det senare: "Oda förtrycker Krantz, Vivi förråder Holst, Linda är desperat, Flora blir hysterisk, Jenny blir skjutten. Det 'kvinnliga' förkastas." (S. 83.) Men borde man inte i en så sofistikerad analys som denna gå utöver en ren innehållsredogörelse, i synnerhet som det ett par sidor senare hävdas att "[b]erättandets begär har kvinnlig struktur", begäret efter jouissance (s. 89)? Men även detta senare påstående är problematiskt; det tycks vara grundat på omständigheten att Ljungquists serie av berättelser är metonymisk, att den ena berättelsen uppträder efter den andra i en evig förskjutning. Följden av berättelser bildar en 'mening', där det viktiga är deras närhet till varandra. Georgii-Hemming kopplar här ald-

rig riktigt övertygande sin analys till en jouissance-struktur.

*

Den saussureska signifiant/signifiérelationen är ju konstituenten för det saussureska tecknet. Men kan man verkligen som Georgii-Hemming se relationen brev/innehåll som en signifiantrelation (s. 30)? Diskussion saknas.

Ett annat problem av lingvistisk natur är avhandlingsförfattarens förkärlek för personnamsetymologier hämtade från Otterbjörk. Jag kan acceptera dem ibland, såsom de lustiga referenserna till Ljungväxter som Erika och Azalea (s. 91, s. 278), men är mer tveksam till Amanda (s. 219), Dorotea (s. 274), Viveka (s. 102), Tekla (s. 320), Ragnar (s. 344), Tryggve (s. 346) etc. Däremot utnyttjas inte uppenbart symboltyngda ortnamn som Blickstilla etc.

En möjlighet Georgii-Hemming avstår från att utnyttja är intertexten. Conrad, Melville och Masefield nämnes. På s. 131 skildras hur Erhard i *Revolt i grönska* skändar Kretschmer och De Quincey. På s. 180 talas om läsning av Augustinus. Ossian i romanen med samma namn läser Kierkegaard och Schopenhauer (jfr. s. 215). Lotten i *Väggarna har ögon* läser dikter av Bernhard Elis Malmström för att förföra (s. 311).

Däremot diskuteras Wellsцитaten s. 239f. och naturligtvis kommenteras Shakespeares *Stormen i Sörj dina träd* (s. 359), en kommentar som man dock kunde ha utvecklat längre.

Bland intressanta textställen som lämnas okommenterade märks Topsis "invasionsförsök" (s. 146) i *Kamarorgel* som kort omnämnes på sidan 254, då hon framstår som den uppslukande modern. Viktiga bifigurer försvinner lätt. I *Paula* glömmes Georgii-Hemming bort viktiga personer som fru Odevall, Alvine Tell och Bo Neander som på olika sätt hindrar och rivaliserar med Jerk om Paula. För en begärsanalys vore de naturligtvis ytterst väsentliga.

Att de nattkäril freudianerna är så förtjusta i förbigås finner jag vara en god egenskap i *Träd*, men en även för konventionell psykoanalys så viktig omständighet som att Pernilla Randolph har ett ruttnande foster i buken (*Erika, Erika*, s. 229, Georgii-Hemming s. 285) borde nog ha kommenterats.

*

Vad gäller argumentationen finner jag ibland tolkningar av metaforer något spetsfundiga, t.ex. bruket av följande arkeologiska bild: I *Revolt i grönska* hävdas att Ronny och Jörgen upprepar *nu* det som hände *då* och "gräver upp" det som då trängdes bort i ångest och ovisshet (s. 125).

Jag hade velat bli övertygad om konsistensen i Georgii-Hemmings argumentation när det förklaras att bipersonerna i *Källan* (d.v.s. Olga, Carl-Gustaf och Felix) är "aspekter av Jerk" (s. 281). Hur kan det lacanska positionsschemats fyrkant då bli möjlig, kan den även vara intersubjektiv?

Vad gäller texttolkningen måste Georgii-Hemmings grundläggande kännedom om Walter Ljungquist och hans lyhörighet för undertexten i Ljungquists verk ges en elege. Varje läsare övertygas om avhandlingsförfattarens goda behärskning av stoffet, då korsreferenserna är talrika. Ljungquist kunde knappast ha önskat sig en bättre läsare.

Det fundamentala problemet med avhandlingen är att den griper om för mycket, d.v.s. hela Walter Ljungquists produktion, och därmed med nödvändighet ger intryck av en viss ytlighet, som står i kontrast till avhandlingsförfattarens goda materialkännedom. En annan brist är att avhandlingen icke tillräckligt energiskt utnyttjar sitt teoretiska material, icke alltid följer de goda ansatser den utgår från och icke tillräckligt problematiserar förhållandet mellan Ljungquists och Lacans tänkande. En kritisk läsare som inte känner till avhandlingsförfattarens långvariga kamp med metod och stoff skulle rent av kunna kritisera *Träd* för en viss intellektuell rigiditet. Det förutsatta och det påvisade tenderar att glida samman i framställningen.

Författaren till *Träd* är dristig och vågar sig ut i svårforcerad terräng. Bo Georgii-Hemmings doktorsavhandling bidrar till försöket att introducera modern psykoanalytisk forskning i den svenska litteraturvetenskapen och kommer att ge dem som arbetar i denna tradition stimulans och anledning till fruktbar diskussion och debatt.

Roland Lysell

Geir Vestheim, *Fornuft, kultur og velferd. Ein historisk-sosiologisk studie av norsk folkebibliotekpolitikk* (Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap, Göteborgs universitet 1997) Det Norske Samlaget. Oslo 1997.

Kulturpolitiska frågor får för närvarande allt större uppmärksamhet inom den svenska humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen. Sådan forskning, i synnerhet den som inriktar sig på biblioteksfrågor, har betydelse även för den litteraturvetenskapliga disciplinen. Mycket har hänt i svensk kulturpolitik de senaste tio-femton åren, framför allt har bibliotekens roll och nya ekonomiska förutsättningar diskuterats, men detta har ännu inte hunnit ges vetenskaplig belysning.

Men i en avhandling om det norska folkbibliotekets historia sedan 1930-talet, betitlad *Fornuft, kultur og vel-*